

1930'LAR TÜRKİYE'SİNDE DEVLETÇİLİK TARTIŞMALARI

Sevda MUTLU*

Özet

1930'lar Türkiye'sine devletçilik tartışmaları hakim olmuştur. İçsel ve dışsal koşullar her ne kadar devletçiliği gerekli kılmışsa da, entelektüel alanda ve CHP içerisinde devletçiliğin nasıl olması ve sınırlarının ne olması gerektiğine ilişkin pek çok fikir öne sürülmüştür. Entelektüel alanda Kadro Dergisi grubunun aşırı devletçi tutumu, Ahmet Ağaoğlu'nun liberal taraftarlığı ve Ahmet Hamdi Başar'ın uzlaşmacı iktisadi devletçilik anlayışı ele alındı. CHP devletçiliği ise, radikal ve liberal kanat olarak incelendi. Radikal kanadın lideri İsmet İnönü'nün katı ve liberal kanadın lideri Celal Bayar'ın ılımlı devletçilik anlayış ve politikaları karşılaştırmalı olarak ele alındı.

Anahtar Kelimeler: Devletçilik, Kadro Dergisi, Ahmet Ağaoğlu, Ahmet Hamdi Başar, İsmet İnönü, Celal Bayar.

The Discussions of Statism in Turkey in 1930s.

Abstract

The discussion of Statism controlled the Turkey of 1930s. Though internal and external conditionals required the existence of Statism, many ideas were brought forward about how Statism must be and what are its limits in intellectual field and CHP. In intellectual field, the excessive statist attitude of Kadro Magazine, Ahmet Ağaoğlu's liberal partisanship and Hamdi Başar's conciliative economic Statism approach were studied in this article. However, CHP Statism has been studied as radical and liberal wings. The rigid Statism of İsmet İnönü, the leader of the radical wing, and the moderate Statism approach of Celal Bayar, the leader of the liberal wing, were evaluated comparatively.

Key Words: Statism, Kadro Magazine, Ahmet Ağaoğlu, Ahmet Hamdi Başar, İsmet İnönü, Celal Bayar

* Arş.Gör.Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak., Sosyoloji Bölümü, Sivas

GİRİŞ

Atatürk önderliğindeki Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde üstlendiği en önemli görev, Osmanlı'dan miras kalan siyasal, toplumsal, hukuksal ve ekonomik yapının yeniden yapılandırılmasıydı. Bu yapılandırma uzun ve çaba gerektiren bir süreçti. Öncelikle, siyasal alanda halk egemenliğine dayalı bir meclis ve cumhuriyete dayalı bir yönetim gerçekleştirilmişti. Batı'ya karşı verilen bağımsızlık mücadelesi başta ekonomik bağımsızlığı da gerekli kılıyordu. Lozan Konferansı'nda Osmanlı'dan kalan borçlar üstlenilmiş, kapitülasyonların kaldırılması ile ekonomik alandaki yabancı imtiyazlara son verilmiş ve hukuksal bütünlük sağlanarak bağımsızlık yolunda önemli bir adım atılmıştı. Ancak, yatırımlar için gerekli teknoloji yoktu. Devletin desteği olmadan özel kişilerin güçlü bir sermaye sınıfı oluşturması olanaksızdı. Devletçilik, 1930'lardan sonra¹ ekonomik ve siyasi yönleriyle tartışılmaya başlanmıştı (Boratav, 1962: 15).

1923-1930 arası dönem liberal bir ekonomi politikası olarak tanımlanır. Türkiye'de devlet 1930'ların başlarında iktisadi teşebbüsler kurmaya ve işletmeye başladı. Bu yeni politikaya 'devletçilik' denilmişti (Okyar, 1995:189). 1929'da dünyada patlak veren ekonomik bunalım iktisadi politikanın yeniden gözden geçirilmesi gerçeğini ortaya çıkaran ilk ve en önemli etken olmuş (Okyar,1995:191) ve devletçilik uygulamalarını zorunlu kılmıştır. Söz konusu bunalım, liberal iktisat politikasına duyulan güvenin çökmesine neden olmuş ve devleti ister istemez ekonomik alana daha fazla sokmuştur (Boratav,1962:70). Hükümet genel ekonomik ve sosyal politikaları içinde devletçiliğe daha çok ağırlık vermiştir (Tezel, 2002:469). Sadece, Türkiye'de değil, her ülkede devlet politikası, ekonomiyi daha yakından yönlendirmekteydi (Çağlar, 1993:1068). Liberalizm yanlısı bir çok düşünür ve ekonomist bile bu bunalım karşısında devletçilik uygulamalarının gerekli olduğunu kabul etmişlerdi. Devletçiliğin ana amacı, politik ve ekonomik bağımsızlığı sağlamlaştırmak üzere hızlı ve devlet kontrolünde ekonomik gelişmenin sağlanmasıydı. Devletçiliğin araçları, devlet teşebbüsü, sanayileşme, sermaye ve emek arasında denge kurmak, fiyatları kontrol etmek ve korumacılıktı (Herslag,1995:212). Devletçiliği savunanlara göre, devlet ekonomide çok kısa yoldan sanayileşme ve canlılık, teşvik sağlamasıydı. Bu yüzden devletçilik politikasının benimsenmesinde faydacılık (pragmatik) ve uygulanabilirliğinin (pratik) göz önünde bulundurulması, herhangi bir teoriden, doktrinden çok daha ağır basmaktaydı (Okyar, 1995:192-193).

¹ Bu konuda Korkut Boratav, 1930 öncesi, yöneticilerin söylev ve demeçlerinde günlük ekonomik problemler, kapitülasyonlar, yabancı sermaye gibi konularla uğraştıklarına dikkat çekmekte ve Nutuk'u da liberalizm, devletçilik, müdahalecilik vs. tartışmalarının 1928'den önce pek anlam taşımadığını gösteren bir belge olarak göstermektedir. Bkz., BORATAV, Korkut; **Türkiye'de Devletçilik (1923-1950) İktisadi Düşünceler ve İktisadi Mevzuular**, s. 15.

Yeni yapılanma süreci ile ideoloji oluşturma çabaları kadro oluşturma çabaları iç içe olmuştur. Her yeni oluşumda belirli gruplar ya da kişiler yeni yönetime yön vermek için fahri ‘akıl danışmanlığı’ yapmayı görev bilmişler ve Cumhuriyet Türkiye’sinin başlangıç döneminde de belirli gruplar işe el atmaya çalışmıştır (Erkul, 2000:24). 1930’larda el atılan konuların başında devletçilik gelmekteydi. Liberal bir ekonominin uygulanmasının zorlukları belirtilmekle birlikte, devletçiliğin gerekliliği kabul edilmişti. Devletçilik konusunda hem entelektüel alanlarda, hem de CHP içerisindeki tartışmalarda farklı düşünceler ileri sürülmüştür. Bu makalenin amacı da, devletçiliğin nasıl olması gerektiğine ilişkin öne sürülen düşünce ve tartışmaları iki kategoriye ayırarak karşılaştırmalı olarak vermektir. Bu kategorilerden birincisi, entelektüel alandaki tartışmalardır. Bunlar, sırasıyla Kadro Dergisi grubunun aşırı devletçiliği, Ahmet Ağaoğlu’nun liberal devletçiliği ve Ahmet Hamdi Başar’ın² iktisadi devletçiliğidir. Diğer kategori ise, CHP devletçiliğidir. Siyasal yönetimin temsilcisi olan CHP devletçiliği iki kanada ayrılmıştır: bu kanatlardan biri, İsmet İnönü’nün başını çektiği ve Recep Peker’in de yer aldığı katı devletçilik yanlısı radikal kanat, diğer ise, Celal Bayar’ın başını çektiği ve İş Bankası grubunun desteklediği liberal kanattır.

A. 1930’larda Entelektüel Alandaki Devletçilik Tartışmaları

1. İnkılâbın İdeolojisini Oluşturma Çabasında Bir Grup Aydın: Kadro Dergisi Grubu ve Devletçilik Anlayışı

Kadro Dergisi, Türk İnkılâbı’nın ideolojisini oluşturmaya çalışan bir grup olarak 1930’lu yıllar Türkiye’sinde varlığını ve etkinliğini göstermiştir. Atatürk’ten izin alarak yayımlandığı üç yıl ve otuz altı sayı boyunca Türk İnkılâbı’nın ideolojisini oluşturmaya ve yönlendirmeye çalışan Kadro Dergisi grubu bu özelliği ile klasik bir dergi olmanın ötesinde, bir aydın hareketi olarak da kabul görmektedir.

Milli Kurtuluş Savaşı’nı emperyalizme bir tepki olarak gören Kadro Dergisi’nin aydınları³, Türk İnkılâbı’nın ideolojisini oluşturma çabasına

² Ahmet Hamdi Başar hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. MUTLU, Seveda; **Ahmet Hamdi Başar Sosyolojisi**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı için Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2000. MUTLU, Seveda; “Unutulan Cumhuriyet Aydını Ahmet Hamdi Başar ve Başarizm ve Devletçilik”, **Cumhuriyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi** (iç.), ISSN:1300-1930, Sayı:24, Aralık 2000, s.179-196.

³ Bu isimler; Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf, Şevket Süreyya Aydemir, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İsmail Hüsrev Tökin’dir. Bu isimlerin hemen hemen hepsinin düşüncelerinin gelişiminin Türkiye Komünist Partisi içerisinde şekillendiğini söyleyebiliriz. T.K.P işgal ve kurtuluş savaşı yıllarında Türkiye ve yurt dışında oluşmuş çeşitli Marksist çevrelerin birleşmesiyle kurulmuş bir partidir. Kuruluş tarihi 10 Eylül 1920’dir. İstanbul’daki örgütünde V.Nedim ve B.Asaf, Ankara Örgütünden İ. Hüsrev ve yurt dışındayken Türkiyeli Marksistlerle ilişki kurmuş olan Ş. Süreyya Aydemir arasında

girmişlerdir. Bu nedenle de, dergide sadece ekonomi ve devletçilik alanında değil, edebiyat, sanat, siyaset, İnkılâp dallarında da yazılar yazmışlardı. Kadro'ya göre, Türk İnkılâbı, "Emperyalist safhanın bir reaksiyonu olarak tarih sahnesine çıkmıştır" (Tökin,1933:30). Gerek kapitalizmin, gerek sosyalizmin amaçlarının diğer milletlere egemen olmak olduğunu belirten Tökin'e göre, Milli Kurtuluş Hareketi'nin amacı, "evvela cihan içinde milletleri milletlere esir etmeyen hür ve müsavi hakkı milletler nizamının saniyen dahile karşı tezatsız milli vahdeti yapmak"tır (1933:30). Bu anlamda, emperyalizmin gidişine dur diyen Türk Milli Kurtuluş Hareketi, diğer sömürülen ülkeler için ilk örnekti. Bunu ilk kez biz başarmıştık, "bir yabani ottan ilk defa bir altın başak yapan" (Aydemir:1932-b:11-12) bizdik. Bu yönüyle, Milli Kurtuluş Hareketi'ni önemli bir aşama, bir çağ ve emperyalizmi ortadan kaldıracak tarihi bir olgu olarak görmüşlerdi.

Aydemir'e göre, Türk İnkılâbı henüz bitmemişti. Türkiye'nin değişen dünya içerisinde kat etmesi gereken daha çok yolu vardı. "Cihan bir yeni cemiyetler muvazenesine doğru gidiyor. Türkiye bu yeni dünya nizamına uygun bütün iktisat ve cemiyet şartlarıyla müstakil bir iktisadi ve siyasi cüzütam olmak mecburiyetindedir" (1932-a:6). Bu nedenle, Milli bağımsızlığımızı devam ettirebilmek için çatışmasız ve planlı bir milli varlık kurmak gerekliydi (Tökin, 1933:30). Kadro grubunun devletçiliği bu milli varlığın kurulmasında oldukça önemli bir yere sahipti. Bir yönüyle günümüz küreselleşme sürecine de işaret eden Aydemir'e göre, bütün dünyayı birleştiren görüntünün altında, çatışma ve sömürü vardı. Aslında, bu yeni dünya sisteminde her biri ayrı siyasi ve ekonomik yapılar mevcuttu (Aydemir,1932-a: 6-7). Bütün dünya toplumlarının aynı sürece doğru sürüklendiği ve aynı teknik bilgi etrafında bütünleşeceği tezine karşı çıkan Kadro, Türkiye'nin kendine özgü İnkılâbı ve ekonomik yapısı ile diğer dünya toplumlarından farklı olması gerektiğini savunmuştur. Bu nedenle, çıkardıkları Kadro Dergisi ile topluma kendine özgü ve güçlü bir yapı kazandırma çabasında olmuşlardı.

organik bir ilişki olmuştur. 1925 yılı içinde T.K.P.'nin yasal olarak çıkardığı '**Aydınlık**' ve '**Orak-Çekiç**' gazeteleri kapatılmıştır. Ş.Süreyya da tutuklanmıştır. Afyon cezaevine gönderilen Ş.Süreyya 'Suyu Arayan Adamı' kitabını burada yazmış ve bir anlamda da Kadro Dergisinin ideoloji hattını oluşturacak görüşlerini burada şekillendirmiştir. Parti lideri Mustafa Suphi'nin öldürülmesi sonrası partini girdiği süreçte Kadro grubu aydınları partiden ayrılarak biraya gelmiş, siyasal bir parti dışında bir aydın yaklaşımı ortaya koymak amacıyla Atatürk'ten de izin alınarak sahipliği Karaosmanoğlu'na ait olan Kadro dergisini çıkarmaya başlamışlardır. Toplum çıkarlarını kişi çıkarlarının önüne koymaları, İnkılâp heyecanı ile dolu olmaları, ileri teknik ve kültüre dayalı etkin bir biçimde yürüten iş disiplinine ve İnkılâp disiplinine sahip olarak otoriter bir yapıda topluma rehberlik yapma, onların bir aydın grubu olma yönlerini yansıtmaktadır. Bkz., YANARDAĞ Merdan; **Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi**, Yalçın Yayınları, İstanbul, 1988.

Taklitçiliğe -metot ve teknik dışında- karşı olan Kadro, devletçilik ile kendi gerçeklerimiz doğrultusunda yeniden yapılanmamız gerektiğini savunmuştur. Böylece emperyalizme karşı en büyük ve en önemli mücadele verilmiş olacaktı. Türk İnkılâbı komünistlikle, faşistlikle nitelendirilemezdi. Devletçilik, Türk İnkılâbı'nın kendine özgü yapısını koruyacak ve devam ettirecekti (Tör,1933-a:14-15). Görüldüğü üzere, Kadro'nun inşa etmeye çalıştığı ideolojide devletçilik oldukça önemli bir yere sahipti. Öyle ki, devletçiliğin onlar için bir amaç olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü, devletçilik olmaksızın kendine özgü yapının ve tam bağımsızlığın olması mümkün değildi. Bu nedenle de, devletçiliğe kısa süreli bir uygulama olarak bakmamışlardı. Kendilerine yöneltilen çeşitli eleştirilere de, “biz ne komünist, ne de kapitalist devletçiliği istiyoruz. Biz sadece ve apaçık bir millet devletçiliğinin müdafaasını yapıyoruz” (Tör,1933-a:18-19) şeklinde cevap vermişlerdi. Kendine özgü olan Türk İnkılâbı'nın bir parçası olarak devletçilik de kendine özgü bir yapıya sahipti.

Bu nedenle Kadro, devletçilik kavramını sadece ekonomi ile sınırlamamıştır. Kadronun önerdiği siyasal modelin adı da devletçilikti. Daha açık bir ifade ile liberalizmin ve marksizmin ekonomik ve toplum modellerine alternatif olarak devletçiliği öngörmüşlerdi (Ertan, 1994:101). Bir anlamda alternatif ve kendine özgü olarak görülen devletçilik, Türkiye'nin konumunda olan diğer ülkelere de örnek olacaktı: “...tarihi zaruretin seyri nasıl her zaman evrimini yerine getirmişse, bir tarihi zaruretin ve İnkılâp iradesinin diğer bir tecellisi olan Türk Devletçiliği de yalnız bizim için bir terakki değil, bütün bize benzer memleketler için de bir numune ve bir timsal olacak şekilde seyrine ve tekamülüne devam edecektir. Biz buna inanıyoruz ve inanmayanlar da inanacaklar” (Tör, 1933-b:17). Kadro'nun devletçiliği ülke sınırlarını aşan bir ideolojik yapıya sahipti. Şöyle ki, kendine özgü olmasının yanı sıra kendi sınırlarını aşarak az gelişmiş ve emperyalizmin tehdidi altındaki diğer ülkelere de örnek olacaktı. Savundukları devletçiliğin kapitalist ve sosyalist devletçilikten farklı olduğunu her fırsatta ortaya koyan Kadro grubu milliyetçi devletçilik yapmışlardı.

Milletin refahı ve geleceği ön plana çıkaran Kadro, bireyciliğe karşıydı. Birey ancak devletçilik içerisinde anlamını ve yerini bulacaktı. Şöyle ki: “milli vahdet içinde fertlerin içtimai ve iktisadi hareketlerini, milli menfaatler namına bir takım normlar, kaideler ve ölçülerle bağlar. Fert milletle beraber hürdür ve milletle beraber müreffeh olacaktı” (Tökin,1933-a:30-31). Kadro grubunun devletçiliği katı olduğu için devletçilik kapsamında bireyden söz etmekteydiler. Özellikle, anti-bireyci tutumları nedeniyle, bireyci olan Ahmet Ağaoğlu ile de şiddetli polemikler yapmışlardı. Kadro grubu Ağaoğlu ve bazı liberallerin savunduğu bireysel özgürlüğü devletçiliğin sınırlarını daralttığı için reddetmişlerdir: “...fert faaliyetlerinin esas kalmasını ve devletin ancak bazı nafia işlerini üzerine muvafık görüyorlar. Bizce bu nevi bir devletçilik bir içtimai sistem olmaktan ziyade bir devlet politikasıdır. Halbuki, hakiki devletçilik cemiyetin bünyesinde istihaleyi tazammün eden bir sistemin ifadesi olunabilir” (Tökin,1933-a:25-26). Bu ifadeden

de açıkça görüldüğü gibi, Kadro grubu devletçilik olgusunu toplumsal siyasal, ekonomik bütüncü bir sistem olarak tanımaktaydılar. Onlar için devletçiliğin sınırı dar olmamalı, bütün toplumu ve onun geleceğini kaplayacak kadar geniş olmalıdır. Bu nedenle devlete sadece belli işlevleri yükleyen anlayışı devletçilik olarak değil, daha çok devlet politikası olarak nitelendirmişlerdir.

Kadro grubu, devletçiliği bir araç olarak görenlere ve devletçiliğin sadece ekonomik alanda olması gerektiğini ve bir gün ortadan kalkacağını düşünenlere de şiddetle karşı çıkmışlardır: “devletçilik bir milli ve içtimai nizamdır ki bu nizamda milli hayatın bütün sahaları ve milli bünyenin iskeleti milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin ve temayüllerin üstünde tutan teşkilatlı bir milli ahenk içinde tanzim olunur” (Aydemir, 1934-a:10). Toplumu oluşturan tüm alanların devletçilik tarafından düzenleneceğine inanıyorlardı. Kadro’nun İnkılâp devletçiliğinin ana prensibini, devletçiliği geçici olarak gören ve devletçiliğin artık bir işlevi kalmadığını düşünenlere karşılık olarak, Tör şöyle bir vurgu yapmıştır: “Türk devletçiliği, memleketi en kısa zamanda ileri ve yüksek bir iktisat bünyesine kavuşturmak için, ister hususî teşebbüs halinde ister devlet teşebbüsü halinde olsun, bütün mevcut ve olacak teşebbüsleri yalnız millet menfaati ve millet iktisadiyatının ahengi bakımından bir kül müteala eder” (1933-b:17-18). Devletçiliği toplumsal bir sistem olarak ele alan Kadro grubu için ne bugün, ne de gelecekte devletçilikten vazgeçilemezdi. Ertan, Kadro’nun savunduğu devletçiliği şu şekilde tanımlar: “Devletin ulusun en üst çıkarlarını temsil eden teşkilatçı bir önder kadro, ekonomik faaliyetleri ise yine ulusun çıkarları hesabına düzenleyen ve yöneten teknisyenler kadrosu oluşturur” (1994:99-100).

Kadro, devletçiliği tarihsel materyalist bir anlayışla ele almıştır. Şöyle ki; Aydemir, “ ...Türk kurtuluş hareketindeki devletçilik, bu hareketin doğrudan doğruya maddi bünyesinde ve tarihi kanuniyetlerinden gelen bir şeydir. Yani doğrudan doğruya maddi şartların ve zaruretlerin emri ve ifadesi olan bir tabi kanundur. Bizim irademiz haricinde hatta, belki de bizim irademize rağmen teşekkül eden objektif bir fikir madde hareketinin ta kendisidir” (1934-a:6-8) şeklinde ifade etmiştir. Hatta, Aydemir’e göre, biz devletçiliği belirleyip yönlendirmiyoruz, tarihi ve maddeci bir gerçeklik olarak devletçilik bizi yönlendirmektedir: “yani devletçilik bizim his ve akıl inzicaplarımızla, kendi arzu ve temayüllerimize tabi olarak konulan bir şey değil, bilakis bizim his ve aklımızı kendi zaruretleri peşinden çeken, bizi sevk ve idare eden bir objektif ve maddi kuvvettir” (1934-a:6). Bu yöntem anlayışları, onların komünist olarak nitelendirilmelerine neden olmuştur. Ancak onlar her fırsatta, hiçbir ideolojinin taraftarı olmadıklarını dile getirmişlerdi. Tör’e göre, Türk İnkılâbı hem Fransız hem de Rus İnkılâbına karşı bir reaksiyondur. İdeali ne bir burjuva ne de proleterya hakimiyetidir. Türk İnkılâbı sınıfsız ve tezatsız bir milli oluş İnkılâbıdır (Tekeli ve İlkin, 2003:229). Kadro grubu, ne demokrasi, ne komünist, ne sosyalist, ne faşist devletçiliğini kabul etmemekle birlikte kendine özgü devletçilikten söz etmişlerdi. Ancak bu kendine özgü devletçiliğin tam olarak nasıl olacağı ve uygulanacağı

konusunda çok net bir şey ortaya koyamamışlardı. Kendine özgü olduğu savunmalarına rağmen, kullandıkları yöntem, Marx'ın tarihi materyalizm yöntemi idi.

Kadro grubu devletçiliğinde plan önemli bir yere sahipti (Tökin, 1933-a:30-31). Plan ve müdahalecilik sınıfsız milletin temeli olacaktı (Aydemir, 1934-b:11). Planlama, sınıfsız ve çatışmasız bir toplumu meydana getirmesi, devlet-toplum birliğini sağlaması açısından da oldukça önemliydi (Aydemir, 1932-b:5). Plan nasıl olursa olsun, nasıl ele alınırsa alınsın ve hatta nasıl uygulanırsa uygulansın, yaşadığımız dönem ve çağ için bir zorunluluktur. Bundan kaçış yoktu, özellikle bizim gibi yeni kurulan ve milli birliğini oluşturmaya çalışan bir toplum için kaçınılmazdı: "...plan mefhumu artık devrin en karakteristik mefhumudur ve yarının cemiyet nizamı- sosyal mahiyeti ne olursa olsun- ancak planlı bir cemiyet nizamı olabilir" (Aydemir, 1932-b:8). Kadro grubuna göre, Batı dışı bir ülke olarak onlara karşı güçlü olabilmek için planlaşmak gerekiyordu. Tör, bu görüşü şu şekilde ifade ediyor: "...dünyanın yeni muvazenesi daha müterakki daha mürekkep bir sistem üzerinde kurulmaya gidiyor. Bu sistemin icaplarına kendilerini uyduramayan memleketler ve iktisat bünyeleri alemin gidişine uzaktan seyirci kalmaya mahkûmdurlar. Cihan iktisadiyatının yeni muvazenesinde uzaktan seyirci kalmak demek, bu muvazenenin dışına atılmak demektir. Cihan iktisadiyatının dışında kalmamak için planlaşmak lazım!" (1932:14). Tör'ün dünya ekonomik düzeninin dışında kalmamaktan kast ettiği şey, ne kadar bu düzenin içinde yer alırsak ve onları yakından takip edersek, o kadar kendimize özgü ve güçlü ekonomik düzenimizi kurmuş oluruz olsa gerek. Ancak, bu noktada Kadro grubunun kendi ideolojisi ile çeliştiği düşünülebilir. Şöyle ki, Kadro grubu kendimize özgü ve bize benzeyen ülkelere örnek olacak bir üçüncü yolu amaçlarken, öte yandan da yeni dünya ekonomik düzeninin dışında kalmamayı savunmuşlardı. Buradaki sıkıntı, üçüncü yolun tam olarak nasıl olacağını netleştirememiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Üstelik bu üçüncü yol, dünyayı ele geçirmiş olan kapitalist ve sosyalist gibi güçlü ideolojilere karşı durmayı savunurken. Kadro'ya göre, planlama varolan ekonomik sistemlerden farklı olmamızı, yeni dünya ekonomik düzeni yakından takip ederek kendimize özgü ekonomik ve toplumsal yapımızı kurmamızı sağlayacaktı. Çünkü, "...planlı cemiyet mefhumu, bir milli kurtuluş hareketi yaşayan Türk cemiyetinde tezatsız ve mücadelesiz bir cemiyet doğuşunun mesut bir kurtuluşun ifadesidir" (Aydemir, 1932-b:11-12) ve devletin "...planlı bir milli iktisat devleti olması zaruridir" (Aydemir, 1934-b:13). Planlı devletçilik, yeni kurulan devletin geleceği için bir zorunluluktur.

Daha sonra ayrıntılarını vereceğimiz üzere, CHP devletçiliğindeki radikal kanat da katı bir devletçilik anlayışına sahip olmalarına rağmen Kadro grubu ile yıldız barışmamıştır. Derginin kapanmasının sorumlusu olarak gösterilen ve radikal kanat içerisinde etkili bir isim olan Recep Peker'in Kadro grubu karşısındaki tutumunu şu sözleri açıklığa kavuşturacak niteliktedir; "teşhisiniz

yanlış ya da kasten mübalağalı. Siz sağlam bir vücutta mutlaka vahim bir illet bulmak hevesine düşmüşsünüz ve araya taraya gördüğünüz küçük bir sivilceye ‘şirpençe’⁴ adını takmışsınız” (Karaosmanoğlu, 1984: 107). Ayrıca Kadro’yu çıkarılanların geçmişlerinin TKP üyeliği de hükümet kanadının kendilerine güvensiz bakışlarında etkisi olabilir. Radikal kanadın devletçilik politikalarına dışarıdan herhangi bir müdahaleyi kabul etmek istememeleri bir anlamda onların katı devletçilik anlayışlarını yansıtır niteliktedir. Şöyle ki, devletçilik yapılacaksa bu bizim ve hükümetin işidir yaklaşımı içerisinde olduklarını söylemek pek de yanlış olmayacaktır. Ocak 1932’de yayın hayatına başlayan Kadro Dergisi Ekim 1934’te kapatılmıştır.

Şurası da bir gerçektir ki, Kadro’cuların tezleri Türkiye bakımından doğru çıkmamıştır. Devletçilik bir müddet (1934-1936) belki de onların istediği veya buna yakın bir şekilde uygulanmasına rağmen, Türk toplumunun gittikçe artan bir hızla sınıflaşmasına ve bugünkü hale gelmesine engel olamamıştır. Kadrocular, devletçiliğin devamlı olarak uygulanmasının imkansız olduğunu fark etmemişler (Boratav,1962: 118) ve üçüncü yol gerçekleşmemiştir.

2. Liberalizm Yanlısı Ahmet Ağaoğlu’nun Devletçilik Anlayışı

Ağaoğlu, ‘Devlet ve Fert’ kitabında Kadroculara tamamen karşıt tezler ileri sürmüştü, özellikle de onların devletçilik konusundaki düşüncülerini eleştirmiştir. Kadro grubu ile şiddetli polemiklere giren Ağaoğlu, devletin değil bireyciliğin, bireyin özgürlüğünün öne çıkarılması gerektiğini savunmuştur. Devletin görevi, bireyi öne çıkarmak ve ona özgürlük tanımak olmalıydı. Entelektüel alanda liberalizmin sözcülüğünü yapmış olan Ağaoğlu siyasi alanda da SCF (Serbest Cumhuriyet Fırkası) içerisinde de yer almıştır.

Batı ülkelerinin gelişmesini liberalizme ve bireyin özgürlüğüne bağlayan Ağaoğlu’na göre: “geri kalmışlık ve kalkınma olguları uluslararası ilişkilerin yapısına değil, politik ortamın bireyin gelişmesine ne derece uygun olduğuna bakılarak anlaşılabilir. Batı’daki ekonomik süreç ile politik sürecin birbirinden ayrılması, ekonomik ve politik özgürlük ortamı bireylerin yeteneklerini geliştirmesine olanak vermiş, bu şekilde toplumsal gelişmeyi izlemiştir” (Tırak,1993:1087). Ağaoğlu için toplumun gelişmesinin gerekli olan koşulu başta, devletin birey ve ekonomi üzerindeki baskısının kalkmasıydı. Bu nedenle sürekli müdahale eden, bireylerin özgürlüğünü engelleyen devletçilik anlayışına karşı çıkmıştır.

Ağaoğlu, devlet karşıtı değildir. Devletin görevleri ve yetkileri konusunu tartışmaktadır. Ona göre, “devlet tabiatile devletçidir. Yani milletin kabul etmiş olduğu nizamı yürütmekle ve bu nizamda zuhura gelen tezatları bertaraf etmekle mükelleftir. Binaenaleyh müdahalenin hudut ve mahiyetini de bu esaslar tayin

⁴ Ensede ve sırtta çıkan tehlikeli bir kan çıbanı.

eder” (1999:39). Ağaoğlu'nun itiraz ettiği nokta, her yerde ve her zaman devletin müdahalesini milli hayat ve çatışmaları kaldırmak için zorunlu görmektir. O, henüz bireyin özgürlüğünün ve çatışmanın olmadığı bir yapıda devletin müdahalesini gereksiz ve zararlı bulmaktadır (1999:39). Kısacası, kapitalistleşmemiş bir toplumda sınıf çatışması olmasın diye devlet müdahalesini istemek Ağaoğlu için oldukça anlamsızdır. Ona göre, devletin görevi özgür bireyler yetiştirmektir. Ağaoğlu'na göre, ancak serbest rekabet alanlarında insanların güçleri geliştirebilir (1972:82).

Ağaoğlu ileri düzeyde bireyciliğin peşindedir. Yüksek ferdiyet dediği şey, serbest alanda serbest çalışmak ve serbest rekabet ilkelerine dayanmaktadır. Ona göre, Fransız ihtilali ile ailevi, toplumsal, siyasal ve yönetim zincirlerine bağlanmış olan fertlerin yetenekleri özgür kalmış böylece bilim sanat alanında da ilerlemeler kaydetmişlerdir (Ağaoğlu, 1972:81). Türk İnkılâbı'nın işlevi de devlet aracılığıyla bireylere özgürlük tanıyarak onların yeteneklerini açığa çıkarmak olmalıdır. Bu nedenle müdahaleci, kısıtlayıcı devletçilik değil, özgürlük tanıyan ve bu alanda bireylere destek olan bir devletçilikten yana olmuştur.

Ağaoğlu, SCF kapatıldıktan sonra ve tek parti yönetiminin giderek pekiştiği bir dönemde, çıkardığı Akın Gazetesi ile CHP'nin devletçiliğini liberal ve muhalif söylemleriyle eleştirmiştir. Parlamenter demokrasiyi savunarak, o yıllarda yükselen otoriter ve totaliter Faşizm, Komünizm, Hitlerizm ideolojilerini eleştirmiştir (Uyar, 2005:229). Ancak, o dönemin içsel (tek partili yönetim) ve dışsal koşullar (komünizm, faşizm, nazizm gibi otoriter tek liderli, tek partili yönetimlerin) Ağaoğlu'nun önermiş olduğu parlamenter demokrasiye çok da yaşam alanı sunmamaktaydı. Bunun mümkün olmadığını Ağaoğlu bizzat SCF deneyiminin içerisinde yer alarak kendisi de görmüştü.

Ayrıca, devletçilik kendisini Milli Ekonomi olarak öne sürdüğünden dolayı liberaller milli olarak addedilmeme sorunuyla karşı karşıya kaldığı (İnsel, 2005:72-73) ve liberalizm tek parti rejimi için zararlı, yıkıcı ve yabancı ideoloji olarak konumlandırıldığı (Yılmaz, 2005:192) için Ağaoğlu'nun bu koşullarda liberalizm savunuculuğu çok kolay olmamıştır. Çünkü siyasal, ekonomik ve tarihsel koşullar liberalizmden çok devletçiliği desteklemekteydi.

3. Ahmet Hamdi Başar ve İktisadi Devletçilik Anlayışı

Siyasi⁵ ve entelektüel kimliği ile Başar'ın çalışmalarında devletçilik ve ona ilişkin konular önemli bir yere sahip olmuştur. Başar'a göre, sermayedar ve girişimcinin bulunmadığı ve yabancı sermayesinden faydalanmadığımız için bizde devletçilik tarihi bir zorunluluktur.

Devletçiliği tarihi bir zorunluluk olarak gören Başar, bu düşüncesini şöyle ifade etmiştir: “devletçiliğin en kuvvetli müdafaa edilecek tarafı bir tarihi

⁵ Başar, hem CHP, hem de DP milletvekilliği yapmıştır.

zaruretten doğduğunu ispattan ibarettir. Eğer bu tarafı olmasa iki kere iki dört eder gibi aklen ve ilmen bu zaruret ispat edilemezdi” (Başar,1943:196). Başar, başka bir neden aranmasına gerek duymadan, tarihi bir zorunluluk olarak gördüğü devletçiliği evrimci ve determinist bir yaklaşımla; “cemiyet ve tarih gidişinde bir safha, zaruri bir merhaledir, ne bizim ne de sizin ve hepimizin arzusuyla ortadan kaldırılamaz. Ben devletçiliği reddetsem kendimi ve milli varlığımı da inkar etmiş olurum. Devletçilik bir öğretisi bir tenkit bir bid’at değildir, hayatın emrettiği, tarihin emrettiği” (Başar, 1945:195) bir gerçeklik olarak nitelendirmiştir. O, tarihsel ve toplumsal koşulların sonucu ortaya çıkan herhangi bir kurumun istensin veya istenmesin o toplumda yaşaması gerektiğine; eğer yaşatılmazsa toplumun zararına olacağına inanmıştır. Çünkü, o kurumu toplumsal yapının koşulları ortaya çıkarmıştır, tıpkı devletçilik gibi, önemli olan onu kabul edip, ona sahip çıkıp, işlevini yerine getirinceye kadar yaşatmaktır .

Başar’a göre, liberalizmi yaşayamayacağımıza ve devletçiliğin de bazı sakıncaları olduğuna göre kendimize özgü, kendi gerçeklerimize uygun bir devletçilik yaşamalıydık. Başar’ın, “kendimize mahsus bir yol bulmalıydık. İşte benim klasik iktisatçıların garibine giden orijinal teklifim bu müdafaaalarımdayanıyor” (1955:9-10) şeklindeki ifadeleri, onun bu görüşünün nasıl algılandığını gösterir niteliktedir.

Başar’a göre, burjuva sınıfını kurma amacına yönelmiş bir kalkınma politikasının olması ve devletin ilk önce bunu gerçekleştirmesi gerekiyordu: “biz devletçi olmayınca, Türkiye’de hiçbir kalkınmaya imkan olmadığını ve bilhassa ilk devrelerde devlet yatırımlarına muhtaç olduğumuzu inkar etmeden kalkınmanın hedefini, sosyal adalet ilkesi etrafında kurucu ve koruyucu bir devletçilik olarak görmekteyiz” (1962:2-3). Kısacası, O Türkiye’nin kalkınma stratejisinde devletçi olunmasını ileri sürerken, aynı zamanda sosyal adalet olması gerektiğini de vurgulamıştır. Devletçiliğin hem *düzenleyici* hem de *bölüşümü sağlayıcı* özelliklerini öne çıkarmıştır.

Başar da, Kadro grubu gibi milli kurtuluşu, ekonomik anlamda bağımsız bir devlet haline gelmek ve emperyalist devletlerin baskısından kurtulmak olarak görmekteydi (Başar,1932). Ancak, önemli bir farkla: Kadro grubu devletçiliği bir amaç olarak görürken, Başar bir araç olarak görmüştü (Koraltürk ve Cem, 2005:332). Devletçilik, Türk İnkılâbı’nın en ileri bir aracıdır (Başar,1933:43). Devletçiliği, Türk İnkılâbı’nın merkezine oturtmakta ve onu İnkılâbın başarıya ulaşması için temel güç olarak görmektedir. Başar, devletçiliğin bir araç olarak işlevini yerine getirdikten sonra ortadan kalkacağı düşüncesindedir. Daha sonra, toplumsal yapımızda o zaman için gerekli olan farklı bir uygulamaya geçilecektir.

Katı devletçi tutumun karşısında olan Başar, devletçiliği bir araç olarak görmüş ve devletçilik uygulamalarındaki bazı yanlışlıklara dikkat çekmiştir. Bunlardan biri; “biz ferdi kapitalizmden fertçiliği reddederek otoriter devletçilik fikrini aldık ve kapitalizmi devlete mal ettik. Onun için devletçiliğimiz her şeyde

her kuruluştta, işletmede, tarifede, neticede vergide hep devlet menfaatini, hazine menfaatini düşünür ve vatandaş, fert bütün bu büyük dava altında ezilir. Diğer taraftan da, devletçi sosyalizmden sadece fertçiliğe düşman devlet kapitalizmi fikrini aldık ve o devletçiliğin sosyalist çehresini ve gayesini reddettik” (Başar,1955:58). Başar, tamamen kapitalizme ya da tamamen sosyalizme kayan devletçilik anlayışının karşısında olarak, hem bireyi reddetmeyen, hem de bütünüyle devleti reddetmeyen uzlaşmacı bir devletçilikten yana tavır takınmıştır. Ona göre: “bizim durumumuz iki tezat alem arasında bir sentez meydana getirip, bunu “milli fikir” olarak tatbik etmektir. Bu suretle dünya kurtarıcı, uzlaştırıcı ve insancı bir fikri de örneğiyle vermiş olacaktık, yapacaktık” (Başar,1955:58-59). Görüldüğü üzere, Başar’ın kendine özgü devletçiliğinin temel niteliği ekonomik sistemleri uzlaştırıcı tavrıdır. Başar’a göre, “Bizim devletçiliğimiz yapıcılık ve kuruculuk rollerini hemen hiç yapmamış, fert ve devletin her ikisine birden bu vazifeleri gördürecek yeni bir tip devletçiliktir ki, bunun ana prensipleri kendi öz ihtiyaçlarımızdan ve İnkılâbımızın seyir ve manasından çıkararak karşılamaya mecburuz” (1933:46). Aslında ona göre, Türkiye’deki devletçilik Türk İnkılâbı’na özgü orijinal bir sosyalizmdir. “Türkiye’de hiçbir sosyalizme benzemeyen bir devletçilik tatbikatı yaşamaktadır” (Başar,1943:28).

Eklektik bir yöntemle, hiçbir kalıbın bize uymayacağını düşünen Başar’a göre, birinden bir parça, öbüründen öteki parçayı alıp birbirine ekleyerek kendimize uydurmamız gerekiydi. Kendimize özgü ve uygun olanı bulmak için önceki ve dönemimizdeki düşüncelerin analizini yaparak, onlardan daha başka ve orijinal bir şeyler yaratabilirdik. Herhangi bir düşünceyi olduğu gibi alamamalıyız: “dünya sosyalizmi içinde, Türk devletçiliği böyle kendini bularak, orijinalliğine inanarak enternasyonal alemin cüzü olur. Hazır bir fikre ve rejime uyarsa şişman efendisinin smokinlerini giyerek aptala dönen zayıf uşağa benzer: ve büyük camiaya anormal bir eklenti olarak girer” (Başar,1943:28).

Başar, sosyolojik bir analizle toplumsal yapı ve özelliklerini ön plana çıkarmıştır. Hangi alanda, hangi konuda olursa olsun, körü körüne uygulamaları doğru bulmamıştır. Ona göre, öncelikle, uygulama yapılacak olan yapının çok iyi bilinmesi gerekiydi. Yapı iyi bir şekilde tanındıktan sonra, uygulanacak olan şey yapıya uydurulmalıydı. Yani zayıf olan uşak, şişman efendisinin smokinini kendi bedenine göre küçülterek giymelidir, yoksa zayıf uşak o elbiseyi giyebilmek için kilo almamalıdır. Başar’ın mantığı şu doğrultudadır: mevcut devletçilik ve sosyalizm türlerini eklektik bir yöntemle kendi gerçeklerimize uydurmamızdır. Ona göre, “Türk sosyalizmi ve devletçiliği bütün dünya sosyalizmi ve devletçiliğinden başka olduğu müddetçe genel alem nizamı çerçevesine girer” (Başar,1943:28). Görüldüğü üzere taklitçi bir düzen anlayışının karşısındaydı. Dünya ulusları içinde ciddiye alınmanın ölçüsü olarak, kendine özgü olduğunu göstermiştir.

Başar, iktisadi ve idari devletçilik ayrımı yaparak, her ikisinin birbirinden bağımsız olması gerektiğini vurgulamıştır. İdari devletçilikten kastettiği bürokratik

sınıftır. Bürokratik sınıfın egemen güç olmasından kaygı duymuş ve bunun önüne geçebilmek için de iktisadi devletçilikten ayrılması gerektiğini savunmuştur (1946:136-137). Başar devletçiliğinin ilk parolası: “İktisadi devleti kurmak, idari devleti tasfiye etmek”ti (1960:23-24). İktisadi devletçilikle, idari devletçilik birbirinden ayrıldığı zaman devletçilik sağlam temellere kurulmuş ve halkın ortak çıkarları korunmuş olacaktı.

Başar’a göre, idari devletçilikten bağımsız bir iktisadi devletçilik, kuruculuk ve idarecilik işlevlerinin yanı sıra, halk açısından da; sınıf, servet farklarını ve bunlardan kaynaklanan toplumsal haksızlıkları ortadan kaldıracaktı. Devletin idari ve siyasi mekanizması iktisadi organlarına bağlı olmalıdır (1931:59). Ekonominin bürokrasiye bağlı değil, bürokrasinin ekonomik yönetime bağlı olması gerektiğini savunmuştur. Başar, bu önerisiyle yolsuzluk ve haksızlıkların önüne geçmek istemiştir .

Kısacası, Başar’a göre, tarihsel ve toplumsal koşullar, devlet kurumunun yerini alabilecek başka bir kurum yaratıncaya kadar devletçilikten başka bir çare yoktur. Devletçilikten vazgeçip, Batı’da olduğu gibi ekonomik yaşamı bireylerin eline bırakmak liberal bir ekonomik politikası takip etmek mümkün değildir. Ona göre Liberalizmin Batı’da hangi koşullar altında doğduğu ortadaydı. Biz aynı koşulları yaşayamadığımız için devletçilik yapacaktık. Birey ve devleti birleştiren, uzlaşmıcı ve eklektik bir devletçilik anlayışı ile Başar, Kadro grubu ile Ağaoğlu arasında yer almıştır.

B. CHP’nin Devletçiliği

1. CHP’nin Radikal Kanadı ve Bu Kanadın Lideri İsmet İnönü’nün Devletçilik Anlayışı

İnönü hükümetinin temel politikası olan devletçilik, 1931 CHP 3. Büyük Kurultayı’nda parti programına alınmış, 1935 CHP 4. Büyük Kurultay’ında partinin diğer beş ilkesi ile birlikte devletin temel özelliği olmuş, 1937 yılında da Anayasa’da yer almıştır.

İnönü devletçiliğinin temel amacı, ülkenin korunması ve savunulmasıydı. Devletçilik, ekonomik kalkınmadan çok, koruma ve savunmayı sağlayacaktı. Bunun gerekçesini İnönü, Kadro Dergisi’ne yazmış olduğu “*Fırkamızın Devletçilik Vasfı*” başlıklı makalesinde, “İktisadi devletçilik siyaseti bana her şeyden evvel bir müdafaa vasıtası olarak lüzumunu gösterdi...yeni nizamın çetin şartlarına mukavemet edecek sağlam bir devlet bünyesi kurabilmek için, her şeyden evvel, devleti iktisatta yıpratıcı amillerden kurtarmak lazım geliyordu....biz iktisatta devletçiliği ..yalnız müdafaa gibi muhafazakar bir noktâ nazardan değil ilerleme ve inkişaf etmek gibi genişleyici politika için de müsbet ve müessir vasıta sayıyoruz” (İnsel, 2003:620) şeklinde açıklamıştır. Devletçilik öncelikle savunma ve koruma aracı olarak kendisini gösterecek, ekonomik gelişme ve ilerleme ise sonradan gelecek bir süreçti. “...bizim ‘devletçilik’te müdafaa kuvvetini görmüş

olmamız, fırkamız, Cumhuriyet Halk Fırkası için ancak övünülecek bir isabet ve doğru bir karar cümlesinden sayılmak icap eder” (İnönü, 2003-d: 40-41) derken, partisinin devlet kurucusu ve sahipliğini ön plana çıkararak hükümetinin politikalarını sağlamlaştırmak istemiş, yani siyasi bir tavır takınmıştır.

İnönü’ye göre, devletçilik Türk İnkılâbı’nın amacına hizmet etmekteydi. Türk İnkılâbı toplumun ekonomik olarak gelişebilmesi için devletçi önlemler almalıydı; bu İnkılâbın göreviydi. Niçin devletçilik? şeklinde kendisine yöneltilen bir soruya İnönü, şöyle cevap vermiştir: “Devletçiyiz. Çünkü halihazırda Türkiye’nin içtimaî ve iktisadî sahada terakki ve tekâmül edebilmesi çarelerini ancak o yolda bulduk. Hususî sermayemiz az, ecnebi sermayesi de henüz eski zihniyetten, kapitülasyonlar esasından muarra [soyulmuş] bir şekilde memleketimize gelmeye alışmadı. O halde devletin tasavvutuna [perdelene] muhtaç olmadan memleketin varidat membalarını neye istinat ederek artırabiliriz” (İnönü, 2003-a:96). Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi, temelinde özel sermayenin yetersizliği ve yabancı sermayenin de sömürgeci zihniyetinden dolayı, ülkenin ekonomik kaynaklarını ve gelirini artırıcı bir araç olarak yer almaktadır.

Toplumsal ve ekonomik alanda ilerleyebilmemiz için tek çare olarak duran devletçiliğin tamamen kendi içimize ve kendimize yönelik bir siyaset olduğunu vurgularken, Başar ve Kadro grubu ile benzer düşüncelere sahip olmuştur. “İktisadi siyasetimizde esas ve mevzuu olarak daima Türkiye ile meşgul olduk. Biz, dünya iktisadiyatı için muayyen bir şekli hal aramıyoruz” (İnönü, 2003-a:96). İnönü’ye göre, devletçiliğin dünya ekonomisinde söz sahibi olmak gibi bir amacı yoktu. Kendi iç ekonomik ve toplumsalına yönelik bir kalkınma siyasetiydi. İçeride dönüklük, kendine özgünlük, koruma, savunma amaçlı devletçilik İnönü’nün temel düşüncesini oluşturmaktaydı. Devletçiliği, “...bir zihniyettir, terbiyedir, bir harekettir, bir siyasettir” (Banoğlu, 1943:24) şeklinde tanımlayan İnönü’ye göre, devletçilik sayesinde çok önemli gelişmeler sağlanmıştır (2003-b:127).

İnönü’nün oldukça geniş bir bürokrat ve sanayici heyetiyle 1932 yılında yaptığı Moskova ziyareti devletçilik uygulamaları konusunda önemli bir aşama olmuştur (Gürsel, 1999:141) Devletçiliğin bir plan dahilinde yapılması tartışmaları ile ekonomide devletçi modeli benimseyen Türkiye’nin Birinci Beş Yıllık kalkınma Planının hazırlanmasında Sovyet uzmanlarının büyük katkısı olmuştur.

İnönü’nün hükümet politikaları genel anlamda korumacı ve müdahaleciydi. Bu özellik onun devletçilik anlayışının somutlaştığı demiryolu siyasetine de yansımıştır. İnönü, her an her şeye hazırlıklı olmak için demiryolunun bir an önce yapılmasında yarar görmüştür (1999:23). Demiryolu siyaseti ekonomik getirileri ya da gündelik ulaşımda sağlayacağı önemden çok öncelikle ülke savunmasını sağlayacak bir araç olarak değerlendirmiştir.

Devletçiliğin en büyük faydası, kendi kârını düşünmeden oldukça cesur girişimlerinin olmasıydı (İnönü, 2003-d:13-15). Bu girişimler toplum için oldukça

faydalıydı. Ancak, buna rağmen İnönü'nün demiryolu siyasetinin onu aşırı devletçiliğe ittiği iddia edilmektedir. Buradan da, demiryolu siyasetinin devletçiliğin bir sonucu değil de, devletçilik demiryolu siyasetinin bir sonucudur çıkarımına gidilmiştir . “CHF liderleri demiryolu siyasetinin müdafaasınca, doğrudan doğruya ‘daha geniş bir devlet sektörü fakat daha yüksek vergiler mi, yoksa hafif vergiler ve dar devlet sektörü mü tercih edilmelidir?’ sorusu ile karşılaştılar. Demiryolu siyasetinde ve bu siyasetin gerektirdiği yüksek vergilerde ısrar etmek, onları ister istemez muarızlarından daha devletçi yaptı...İnönü devletçiliği ilk kez alenen Sivas’a demiryolunun gelişini kutlarken ve demiryolu politikasına yöneltilen tenkitleri cevaplandırırken savunuyor ki, bir tesadüf olmasa gerekir” (Boratav, 1962:22). İnönü, 1930 Ağustos’unda verdiği bu nutkunda ilk kez ‘mutedil devletçiyiz’ derken, katı ve sert politikalarına yöneltilen eleştirileri reddetmiştir. Ayrıca bu dönem gözden kaçırılmaması gereken bir gerçeklik de, SCF’nın liberal politikalarla öne çıkması ve hükümetin katı-sert devletçi politikalarını eleştirerek liberalizmi savunması, CHP’yi ve İnönü hükümetini daha devletçi yapmıştır.

İnönü, yabancı sermayesinin tümüyle karşında olmamakla birlikte onun için önemli olan milli sermayedir. 1929 Şubat’ta İnönü tasarruf ve yerli mallar haftasını açarken; “İktisadi teçhizat için elzem olan...esas vasıta sermayedir. Sermaye için hariçten gelecek...ikrazatın kıymeti söz götürmez. Fakat asıl milli sermaye, milletin kendi tasarrufu...ile temin olunmalıdır” (Boratav, 1962:41) demiştir. Devletçiliğin en önemli etkisi, dış borçlanmanın önüne geçmek, yabancı özel sermayeye izin vermemek ve kendi tüketceğini kendi üretmek çabası olmuştur. Yabancı sermaye millileştirilmiştir. Bu siyaset ithalat oranlarına da yansımıştır. Türkiye’nin dış ticaretine bakıldığında ithalat, 1929’da 123.6 milyon dolardan 1930’da 69.5 milyon dolara düşmüş, 1933’te 45.1 milyon dolara kadar gerilemiştir (Aklin, 1983:449). İnönü’nün devletçilik anlayışında milli sermayemizi oluşturmamız için tasarruf önemliydi. Ona göre: “Dünyada kimse kendi derdine yetişmezken bir millet diğer milletin ilerlemesi için cebinden para sarfına hevesli (olabilir mi)” (Boratav, 1962:126). Bu nedenle, devletçilik politikası olmaksızın memleketin ihtiyacı olan sanayi kurulamazdı (İnönü, 2003-d: 40). Hükümetin başındaki isim olarak İnönü devletçiliğin ne kadar zorunlu olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: “Subaşında olduğum için, bu ihtiyacı her gün görüyorum ve sonra ‘serbest meslek’in ‘devletçilik’te rüçhanı [üstün olması] için, aynı mevzuların delil olarak zikrolunmasına şaşıyorum” (İnönü, 2003-d:41). Aslında bu sözleriyle İnönü’nün çok net bir şekilde İş Bankası grubuna karşı duruşu söz konusudur. Çünkü, İnönü’nün Kadro dergisine yazdığı ‘Fırkamızın Devletçilik Vasfı’, isimli makalesi, özel girişimciliğe bazı tavizlerin verilmeye başlandığı dönemi temsil eden (Bayar’ın Ekonomi Bakanı olduğu dönem) 1933 Ekim’de yayınlamıştır. Söz konusu makalesinde İnönü devletçilikten taviz vermeyeceği mesajını vermiş ve devletçiliğin devamlılığını savunmuştur.

Radikal grubun önde gelen isimlerinden olan Peker, devletçiliğin sadece partinin bir özelliği olarak kalmamasını ve devletin ilkesi olması gerektiğini belirtmiştir: “devletçiyiz fiiliğ olarak da Hükümetçe de, Partice de devletçiyiz. Buna karşı olanlar (liberallik de serbest olsun) diyorlar. Arkadaşlar; bunun ne demek olduğunu, davanın ehemmiyet ve değerini hepimiz anlarsınız. Liberal sistem demek, bugün bu ulusun varlığında gözlerimizi kamaştırın, en büyük muvaffakiyet yollarını kapamak demektir” (CHP IV. Kurultay Tutulgası, 1935:46). Devletçilik ilkesinin en sert uygulandığı dönem CHP IV. Kurultay’ında, devletçi kanat ile liberal kanat oldukça sert tartışmalar yapmıştır (Gülcan, 2001:186). Radikal kanat IV. CHP Kurultayı’ndaki bu programla CHP-devlet birlikteliği sağlamış, güçlerini pekiştirerek iktidarlarını devam ettirmişlerdi.

İnönü’nün devletçiliği korumacı ve müdahaleci olmasının yanı sıra, hükümetini güçlendirecek, meclis içinden ya da dışından herhangi bir muhalefete göz açtırmayacak bir özelliğe de sahipti.

2. CHP’nin Liberal Kanadı: İş Bankası Grubu ve Lideri Celal Bayar’ın Devletçilik Anlayışı

Cumhuriyet rejimini sağlamlaştırmak doğrultusunda gerçekleştirilmeye çalışılan kurumsal düzenlemeler ve iktisat politikaları kuşkusuz tüm bankacılık sektörünü ve henüz kurulmuş olan İş Bankası’nı da etkilemiş ve yönlendirmiştir. İş Bankası Atatürk’ün öncülüğünde kurulmuş ve benimsenen sermaye birikimi modeline bağlı olarak uygulanan liberal nitelikteki iktisat politikaları çerçevesinde bankanın asıl bankacılık faaliyetlerini sürdürmesinin yanı sıra sanayi girişimlerine ve diğer faaliyet alanlarına ortaklık aracılığıyla katılmaya başlamıştır (Kocabaşoğlu, 2001:17-18). Bir yandan özel girişimleri ve ticareti desteklerken, bir yandan da sanayi yatırımlarına kaynak oluşturan bu banka çok yönlü hizmetleriyle çevresinde ‘serbest ekonomi’ yanlısı güçlü bir grubun oluşmasını sağlamıştır (Çavdar,1992:207).

İş Bankası siyasi kadrolarla sermaye çevrelerinin bir araya gelmesi açısından önem taşımaktaydı. “Bankanın amacı hem yabancı bankalarla hem de İstanbul’da hâlâ çok güçlü olan gayrimüslim kapitalistlerle rekabet edebilecek ulusal mali bir kurum oluşturmaktır. Kemalist seçkinlerin, Atatürk’ün de içinde bulunduğu en önde giden bazı üyeleri bu girişime ortak oldular ve girişimi örgütleme görevi de, bütün iş topluluğunun güven duyduğu Celal Bayar’a verildi” (Ahmad, 2002:118). Bayar’ın siyasetinin özünde liberalizm olduğu için CHP içerisinde liberal kanadın başını çekmiştir.

CHP devletçiliğinin liberalizm kanadını temsil eden İş Bankası grubu ile CHP devletçiliğinin katı devletçi tutum sergileyen radikal kanat arasında sürekli çatışma olmuştur. İnönü’nün başını çektiği radikal kanat hükümeti temsil ettiği için daha güçlü bir konuma sahipti. Yine de bu iki kanat arasındaki çatışmada

dengelerin değiştiği dönemler de olmuştur. Bazı dönemlerde, İş Bankası grubu öne çıkarırken, radikal kanat arka planda kalmıştır.

Boratav, 1932-1939 dönemini dört dalgalanmaya ayırarak incelemiştir (1962:71-72):

a) 1932 yılında üst üste kabul edilen müdahaleci kanunlar özel teşebbusun bir çok bakımlardan hareket özgürlüklerini kısıtlamıştı ve bu çeşitli sanayi çevrelerde tepkiye yol açmıştı. b) Bu tepkiler, 1932 Eylül’de Bayar’ın Ekonomi Bakanlığına getirilmesi ve yeni bakanının iş çevresini yatıştırıcı önlemler almaya başlaması sonucunu doğurdu ve 1933 yılı sonuna kadar 1932’nin sert mudahaleciliğinden görece bir dons söz konusu olmuştur. c) 1934 yılından başlayarak 1937 içine kadar devam eden süre içerisinde yavaş yavaş ancak kesin bir şekilde devlet müdahalesi artmıştır. d) 1937 yılı içerisinde özellikle de Bayar’ın Başbakanlığa gelmesinden sonra devletçiliğin devrenin sonuna, hatta daha da sonralara kadar devam edecek bir duraklama ve gevşeme aşamasına girdiğini, özel girişimciliğe kck tavizler verilmeye başlamıştır.

Atatürk’ün 1932’de Bayar’ı ekonomi bakanı yaparak, liberallerin önünü açmıştır. Bayar, ekonomik bakanı olduktan sonra, İnnn tepkisini çekmeden, devletçilik uygulamalarında bazı katı kuralları aşmaya çalışmıştır. 12 Eylül 1932’de Bayar mesai arkadaşlarına gönderdiği tamiminde, 1931 parti programındaki devletçilik maddesinin aslında, tümüyle mülkiyet hakkı tanımayan, serbest sermayenin çalışmasına izin vermeyen aşırı bir devletçilik olmadığını ve memlekette, bireylerin, şirketlerin ve devletin birlikte yapacağı sayısız iş olduğunu yazmıştır (şahingiray, 1999:53-54). Bu tutum önceli Ekonomi Bakanı Mustafa şerif’in katı devletçiliğinin karşısındaydı. Abdi İpekçi ile ‘Atatürk’ adlı söyleşisinde Bayar İnn ile devletçilik konusunda farklı düşüncelere sahip olmalarına rağmen birlikte nasıl alıştiklarına ilişkin şu açıklaması: “.dar devletçilikten sıyrılan Atatürk empoze etti” (İpekçi, 2004:148) şeklinde olmuştur.

Ekonomi Bakanı olduğu süre içerisinde Bayar’ın söylev ve demeçlerinde, hiçbir zaman devletçilik karşıtlığı bir ifadesi görülmemiştir. Ayrıca o dönemde, Başbakanın İnn olduğu da düşünülürse bu konuda özellikle dikkatli davranmış olması doğaldır. Bayar ve İnnnn birleştikleri noktalar (řeņsekerci, 2000:133): planlı ekonomi, tasarruf ve yatırımları, devletleştirme ve millileştirme, kopma noktaları ise, 1929 bunalımının ardından özel sermayeye yönelik izlenen politikaların büyük olde yumuşatılması ve terk edilmesiydi. Devletçilik karşıtı söylemi olmamakla birlikte Bayar, her fırsatta özel mülkiyete ve sermayeye sempatiyle baktığının da mesajını vermiştir. Batı liberalizmin temellerini oluşturan iş bölümü, Taylorizm ve Rasyonalizm gibi kavramlara demeç ve söylevlerinde sık sık yer vermiştir (Bkz., şahingiray, 1999: 75-108). Bayar’ın çabası, devletçiliği liberalizme kaydırmak olmuştur. “Dönem boyunca yonem ve uygulama ne olursa olsun özel sermayenin korunduğu ve bir ulusal burjuvazinin yaratılmasına çalışıldığı son derece açıktı” (řeņsekerci, 2000:138).

Atatürk'ün radikal kanadın aşırı tutumlarına müdahalesi devam etmiş ve 15 Haziran 1936'da Faşizm yanlısı olarak bilinen Peker'i Parti Genel Sekreterliği'nden istifaya zorlamış (Ahmad, 2002:87), Ekim 1937'de de İnönü'yü başbakanlık görevinden almış, yerine Bayar'ı atamıştır. Atatürk'ün müdahalesi ile radikal kanadın lideri olan İnönü'nün başbakanlık görevinden alınarak Bayar'ın atanması, CHP devletçiliğinin değişiminin göstemesi açısından oldukça önemlidir. Çünkü, TCF, SCF deneyimlerinden sonra ilk kez liberallerin hükümetin başına geçtiğine şahit olmaktayız. Ancak, bu uzun ömürlü olmamıştır. 1938 11 Kasım İnönü'nün cumhurbaşkanlığına atanmasıyla Milli Şef Dönemi olarak nitelendirilen bambaşka bir döneme geçilmiştir.

1930 öncesinde, CHP muhalifleriyle çatışarak siyasal sistemi oturtma ve devam ettirme mücadelesi vermiştir. 1930 sonrasında ise, devletçiliğe belirli bir politik merkezi destekleyecek yapı arayışlarının sonucu olarak bakılabilir. Devletçilik, merkezi yönetim idaresinde ekonomik yapının yeniden düzenlenme çabası olarak yorumlanabilir (Birtok, 1995:144-145). İnönü devletçiliğinin güçlü olması, CHP-devlet birlikteliğinden kaynaklanmaktaydı. Ancak, bu birlikteliğe rağmen sermaye çevrelerinin desteklediği İş Bankası grubu liberalizm mücadelesinden vazgeçmemiş, ulusal burjuvazinin gelişmesi ve özel girişimin desteklenmesinde önemli aşamalar kat etmişlerdir.

Bayar-İnönü grupları arasındaki "devletçilik" anlayışındaki farklılıklar konusunda, Atatürk'ün tarzının ne olduğunu, zaman zaman İnönü grubunu, zaman zaman da Bayar grubunu yaptığı uygulamalardan (atamalardan) anlayabiliriz.

Sonuç

Ekonomik ve toplumsal sınıfların henüz gelişmediği 1930'lar Türkiye'sinde, özel sermayenin yetersizliği, yabancı sermayenin ise hala kapitülasyon dönemi zihniyetini devam ettirmesi nedeniyle, devlet bu görevi üstlenmiş ve devletçilik genel kabul görmüştü. Devletin bu görevi üstlenmesinin gerekliliği kabul edilmekle birlikte, bunun nasıl olması gerektiği noktasında gerek entelektüel alanda, gerekse CHP içerisinde farklı düşünceler ve tartışmalar olmuştur. Kadro Dergisi grubu, bütüncü ve katı bir devletçilik yanlısı olarak sınıfsız bir toplum hedeflemişlerdi. Ağaoğlu ise, bireyin özgürlüğünü sağlayacak, özel mülkiyetin var olmasının koşullarını sunacak bir devlet politikasının gerekliliğini savunmuştu. Başar, daha uzlaşımçı ve eklektik bir tutumla, iktisadi devletçilik önerisinde bulunmuştur.

Kadro, devletçiliğe kısa süreli, gelip geçici bir uygulama olarak bakmamıştı. Ancak, Başar için kısa süreliydi ve geçiciydi. Kadro grubu için amaç olan devletçilik Başar'da bir araçtı. Başar, iki ayrı tezden sentez yapmaya çalışmıştır. Uzlaşımçı ve eklektik yöntemle kapitalizm ile sosyalizmi birleştirmeye çalışarak kendi toplumsal gerçekliğimize özgü bir devletçilik geliştirmiştir. Aynı zamanda, Başar'ın Kadro grubu ve Ağaoğlu'nun arasında olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Başar, bireyi reddetmeyen bir devletçilikten yana tavır takınarak

Ağaoğlu'na yakın durmuş, devletle bireyi uzlaştırmaya çalışmıştır. İktisadi devletçiliği, idari (bürokratik) devletçilikten ayırarak Kadro grubunun bütüncü devletçiliğinden ayrılmıştır. Kadro grubu, üçüncü bir yol önerisinde bulunurken, Başar sonu kapitalizme varacak bir devletçiliğe işaret etmiş, Ağaoğlu, doğrudan Batı'yı hedef göstererek liberalizmin taraftarlığını yapmıştır.

Ağaoğlu, doğu-batı ayrımı yaparken, Kadro grubu emperyalist ve sömürülen ülkeler ayrımı yapmaktaydı. Temelde çatışma noktaları da bu anlayış farklılıklarından kaynaklanmaktaydı. Ağaoğlu'na göre, doğunun geri kalmışlığının temel nedeni bireyin özgürleşememesiydi. Oysa, Kadro grubuna göre, emperyalist Batı ülkelerine karşı mücadelemizi kendimize özgü devletçilik ile yapabiliriz. Kadro Türk İnkılâbı'nı Batı emperyalizminden kurtuluş olarak görürken, Ağaoğlu ise, doğunun çıkamazından kurtulmak olarak görmekteydi.

Entelektüel alandaki bu tartışmalar zaman zaman şiddetli polemiklere dönüşmüşse de, Ağaoğlu ve Başar'ın siyasal deneyimleri olmuş olsa da, devletçilik politikalarını asıl belirleyen güç CHP olmuştur.

CHP devletçiliğinde ise, devletçilik daha çok devlete sahip çıkan siyasal kadrolarca yönlendirilmek istenmiştir. Devletçilikte devletin topluma değil, toplumun devlete dayandığı inancında olan siyasal kadroların iktidarında ağırlık kazanmıştı (İnsel, 1983;419). Bu siyasal kadronun diğer adının radikal kanat olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Liberal politikaların temsilcisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası hiçbir zaman devletin sahibi olmadıklarından, halkın desteğini kazanmış olmalarına rağmen iktidara gelememişler ve ömürleri de uzun olmamıştı.

İnönü'nün katı devletçilikteki ısrarının önemli bir nedeni de, liberal muhalifleriyle olan mücadelesini kuvvetlendirmesiydi. Bu mücadelede İnönü'nün devletçilikten güç aldığı söylenebilir. Bu yönüyle, devletçilik ve liberalizm tartışmaları aynı zamanda da iktidar-muhalefet çatışmasıydı.

İnönü de, Kadro grubu ve Başar gibi devletçiliğin Türk İnkılâbı'na hizmet ettiği düşüncesindeydi. Ancak aradaki farklılık yine Türk İnkılâbı'ndan ne anladıkları ve Türk İnkılâbı'nın amacına yükledikleri anlam farklılığından kaynaklanıyordu. Kadro grubu ve Başar gibi İnönü de kendimize özgü bir devletçilik anlayışını benimsemişti. Ancak, İnönü'deki kendine özgülülük bir anlamda hükümete özgülülüktü. İnönü kendine özgü devletçilik ile hükümet politikalarını meşrulaştırmak istemiş olabilir. Aynı zamanda da, yer yer liberal muhaliflerin önünü kesecek bir devletçilik.

İş Bankası'nın daha liberal politikaların yaşama geçirilmesinde bir baskı grubu niteliğine sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Siyasi kadrolarla sermaye çevrelerini bir araya getirmeye çalışmıştır. Radikal kanat ile mücadelesinde önceki liberal Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'ndan daha başarılı oldukları söylenebilir.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞLU, Ahmet (1972), Üç Medeniyet, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul.
- AĞAOĞLU, Ahmet (1999), “Devlet ve Fert”, *75 Yılda Düşünceler Tartışmalar*, (İç.), Tunçay, Mete (Editör), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, S. 38-40.
- AHMAD, Feroz (2002), Modern Türkiye'nin Oluşumu, Çeviren: Yavuz Alagon, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- ALKİN, Erdoğan (1983), “Dış Ticaret”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 2. Cilt (iç.), İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.448-469.
- AYDEMİR Ş.Süreyya (1934-a), “Programlı Devletçilik”, *Kadro Dergisi*, 34. Sayı Ekim, Ankara.
- AYDEMİR Ş.Süreyya (1934-b), “Yeni Devletin İktisadi Fonksiyonları”, *Kadro Dergisi*, 29. Sayı, Mayıs, Ankara.
- AYDEMİR, Ş. Süreyya (1932-a) “İnkılap Bitti mi”, *Kadro Dergisi (iç.)* 3. Sayı, Şubat 1932, Ankara.
- AYDEMİR, Ş. Süreyya (1932-b), “Plan Mefhumu Hakkında”, *Kadro Dergisi (İç.)*, 5. Sayı, Mayıs 1932, Ankara.
- BANOĞLU, Niyazi Ahmet (1943), Türk Kahramanları, İsmet İnönü, İstanbul: İdarehane.
- BAŞAR, Ahmet Hamdi (1931), İktisadi Devletçilik, İstanbul: Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi.
- BAŞAR, Ahmet Hamdi (1951), Milletçe Kalkınma Kanun Teklifi ve Gerekçesi, İstanbul: Tan Matbaası.
- BAŞAR, Ahmet Hamdi. (1932), “İnkılap ve Kadro Ş.S.Beyin Eseri Münasebetile”, *Kooperatif Dergisi (iç.)*, 6. Sayı.
- BAŞAR, Ahmet Hamdi (1933), “Türk Devletçiliği ve Himayeci Ferdietçilik”, *Kadro Dergisi*, 22. Sayı, Ekim. s. 46.
- BAŞAR, Ahmet Hamdi (1943) , Davalarımız, İstanbul: Arkadaş Basımevi.
- BAŞAR, Ahmet Hamdi (1955), Demokrasi Yolunda Nereye Gidiyoruz?, İstanbul: Ekicigil Matbaası.
- BAŞAR, Ahmet Hamdi (1962), “ Kalkınma Rotası”, *Barış Dünyası*, Mayıs 2. Sayı, s.2-7
- BAŞAR, Ahmet Hamdi (1945), Atatürk'le Üç Ay, İstanbul: AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Okulu Basımevi.

- BAŞAR, Ahmet Hamdi (1946), Hürriyet Buhranı, İstanbul: Biz ve Dünya Serisi Yayınları, İstihlak Kooperatifi.
- BAŞAR, Ahmet Hamdi (1960), Yaşadığımız Devrin İç Yüzü, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- BİRTEK, Faruk (1995), “Devletçiliğin Yükselişi ve Düşüşü, 1932-1950 Yarı-periferik Bir Ekonominin Yeniden Yapılanmasında Belirsiz Yol”, *Türkiye’de Devletçilik (İç.)*, Nevin Coşar (Der.), İstanbul: Bağlam Yayınları, S.143-171.
- BORATAV, Korkut (1962), Türkiye’de Devletçilik (1923-1950) *İktisadi Düşünceler ve İktisadi Mevzuular*, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü Türk İktisadi Geliştirme Projesi.
- ULUS BASIMEVİ (1935), CHP Dördüncü Büyük Kurultay Görüşmeleri Tutulgası 9-16 Mayıs 1935, Ankara.
- ÇAĞLAR, Keyder (1993), “İktisadi Gelişimin Evreleri”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 4. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÇAVDAR, Tefik (1992), Türkiye’de Liberalizm (1860-190), Ankara: İmge Yayınevi.
- ERKUL, Ali (2000), “Ahmet Hamdi Başar’ın Bilim ve Sosyoloji Anlayışı”, *Cumhuriyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, ISSN:1300-1930, Sayı:24, Aralık, Sivas, s.23-37.
- ERTAN, Temuçin Faik (1994), Kadrocular ve Kadro Hareketi, Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GÜLCAN, Yılmaz (2001), Cumhuriyet Halk Fırkası (1923-1946), Alfa Yayıncılık, İstanbul.
- GÜRSEL, Seyfettin (1999), “Cumhuriyet Döneminde Türkiye Ekonomisi”, 75 Yılda Düşünceler Tartışmalar (iç.), Tunçay, Mete (Editör), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- HERSLAG, Z.Y. (1995), “Atatürk’ün Devletçiliği”, Türkiye’de Devletçilik (İç.), Nevin Coşar (Der.), İstanbul: Bağlam Yayınları, s. 207-218.
- İNÖNÜ, İsmet (1999), “İsmet Paşa Hazretlerinin 30.8.1930 Cumartesi günü Sivas Hattının Küşat Resmî Münasebetile Söyledikleri Nutuk”, *75 Yılda Düşünceler Tartışmalar*, (İç.), Tunçay, Mete (Editör), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s. 22 -31
- İNÖNÜ, İsmet (2003-a), “L’echo Paris Muhabiri Raymond Cartier ile 20 Ağustos 1934 Tarihinde Yaptığı Söyleşi”, İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale,

- Mesaj ve Söyleşiler 1933-1938 (iç.),TURAN, İlhan, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:98.
- İNÖNÜ, İsmet (2003-b), “Yurt Dışında Yayın Yapan ‘Vu’ Dergisinin Türkiye Özel Sayısı İçin Yazdığı 28 Şubat 1935 Tarihli Yazısı”, İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1933-1938 (iç.), TURAN, İlhan, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:98.
- İNÖNÜ, İsmet (2003-c), “Cumhuriyetin 10. Yıldönümü Dolayısıyla Vakit Gazetesine 29 Ekim 1933 tarihinde yazdığı ‘Yeni Devir’ Adlı Makalesi”, İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1933-1938 (iç.), TURAN, İlhan, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:98.
- İNÖNÜ, İsmet (2003-d), “Fırkamızın Devletçilik Vasfı”, İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1933-1938 (iç.), İlhan Turan (Hazırlayan), Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:98.
- İNSEL, Ahmet (1983), “Devletçiliğin Anatomisi”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 2. Cilt (iç.), İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.419-425.
- İNSEL, Ahmet. (2003), “Düzen mi, Kalkınma mı?”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Muhafazakarlık Cilt 5 (iç.), İstanbul: İletişim Yayınevi.
- İNSEL, Ahmet (2005), “Türkiye’de Liberalizm Kavramının Soyçizgisi”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Liberalizm (iç), Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Editör), İletişim Yayınları, İstanbul, s.41-81.
- İPEKÇİ, Abdi (2004), İnönü Atatürk’ü Anlatıyor, İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- KARAOSMANOĞLU Yakup Kadri (1984), Politikada 45 Yıl, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur. (2001), Türkiye İş Bankası Tarihi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- KORALTÜRK, Murat ve ÇETİN, Cem (2005), “Türkiye’de Liberal İktisadi Düşünce”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Liberalizm (iç), Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Editör), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 316-355.
- MUTLU, Sevda (2000), Ahmet Hamdi Başar Sosyolojisi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı için Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- MUTLU, Sevda (2000), “Unutulan Cumhuriyet Aydını Ahmet Hamdi Başar ve Başarizm ve Devletçilik”, *Cumhuriyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi (iç.)*, ISSN:1300-1930, Sayı:24, Aralık, s.179-196.

- OKYAR, Osman (1995), “Devletçilik Kavramı”, Türkiye’de Devletçilik (iç.), Nevin Coşar (Der.), İstanbul: Bağlam Yayınları, s.189-206.
- ŞAHİNGİRAY, Özel (Derleyen) (1999), Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri 1921-1938 Ekonomik Konulara Dair, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ŞENŞEKERCİ, Erkan (2000), Türk Devriminde Celal Bayar (1918-1960), İstanbul: Alfa Yayınları.
- TEKELİ, İlhan ve İLKİN, Selim (2003), Bir Cumhuriyet Öyküsü Kadrocuları ve Kadro’yu Anlamak, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- TEZEL, Yahya S (2002), Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- TIRAK, Ayşe (1993), “Liberalizm- Devletçilik Tartışmaları”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 4. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınevi.
- TÖKİN, İ. Hüsrev. (1933-a), “Milli Kurtuluş Devletçiliği 2” *Kadro Dergisi* (iç.), 19. Sayı, Ankara.
- TÖR, V. Nedim (1933-b); “Devletçilik Karşısında Zümre Menfaati ve Münevver Mukavemeti”, *Kadro Dergisi*, 21.Sayı, Ankara.
- TÖR, V. Nedim (1932), “Müstemleke İktisadiyatından Millet İktisadiyatına 2”, *Kadro Dergisi* (iç.), 2. Sayı, Ankara.
- TÖR, Vedat Nedim (1933-a), “Devletin Yapıcılık ve İdarecilik Kudretine İnanmak Gereği”, *Kadro Dergisi*, (iç.), Mart 15. Sayı, Ankara.
- UYAR, Hakkı (2005), “Ağaoğlu Ahmet’in Liberal Muhalif Gazetesi: Akın (1933)”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Liberalizm (iç), Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Editör), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 224-231.
- YANARDAĞ Merdan (1988); Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi, İstanbul:Yalçın Yayınları.
- YILMAZ, Murat (2005), “Tek-Parti CHP, Kemalizm ve Liberalizm”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Liberalizm (iç), Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Editör), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 189-196.